

Др СТАНОЈЕ МАНДИЋ

МИГРАЦИЈА СТАНОВНИШТВА У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ

ПОЈАМ, ОБИМ И ФАКТОРИ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА

Реч миграција потиче од латинске речи *migratio*, која на српскохрватском језику значи: сеоба, сељење, покретљивост. У овом раду под изразом миграција подразумевамо не само територијалну покретљивост становништва, већ и сеобу из једне у другу делатност.

Миграција становништва је историјски процес који је трајао, који траје и који ће трајати у свим земљама света. Обим и темпо социјалне, односно просторне покретљивости разликују се у појединим подручјима зависно од брзине привредног развоја. Као и у осталим подручјима, покретљивост становништва у чачанском крају представља пратећу појаву укупног друштвено-економског развоја. С обзиром на то да темпо привредног развоја чачанског краја није био равномеран у појединим насељеним местима, то је и покретљивост становништва била различита, у зависности од брзине привредног развоја. Досадашњи друштвено-економски развој у околини Ча-

чка, као и у широј заједници, показао је да у привредном развоју пољопривредни живаљ чини најпокретљивији део становништва.

Структурне промене у пољопривреди и селу које воде подруштвљавању и на тој основи повећавању производње и дохотка произвођача покрећу у основи укупан економски развитак, пре свега развој индустрије. Конкретне манифестације економског развоја су структурне трансформације које настају на основу миграција пољопривредног становништва у непољопривредне делатности, промене у поседовној структури и развоју тржишне производње, односно промене у облицима и обиму удруживања рада и средстава. Под утицајем привредног развоја и миграције становништва вршене су и непрестано трају изразите структурне промене на градском и на сеоском подручју. Сагледавајући промене које су трајале у патријархалном селу, када је ситносопственичка пољопривреда прелазила из природних у робно-новчане односе, Владимир Иљич Лењин је такве процесе описивао на следећи начин: „Становништво земље са слабо развијеном (или уопште неразвијеном) робном привредом је готово искључиво) земљорадничко; то, међутим, не треба схватити тако као да се становништво бави само земљорадњом: то само значи да становништво које се бави земљорадњом само обрађује производе земљорадње, да размене и поделе рада готово нема. Развитак робне привреде значи, дакле, одвајање све већег и већег дела становништва од земљорадње, тј. пораст индустријског становништва на рачун земљорадничког“.¹

Миграција становништва са пољопривредних газдинстава у непољопривредне делатности има нарочито велики значај на развој тржишта. Повећавањем непољопривредног становништва обезбеђују се бољи услови за ширење тржишта пољопривредних и индустријских производа. Смањено пољопривредно становништво мора да производи за сопствене потребе и за тржиште, како би се обезбедиле животне намирнице неопходне за егзистенцију непољопривредног становништва. Пораст потреба стално растућег броја непољопривредних лица за пољопривредним производима упућује и пољопривредно становништво чачанског краја на коришћење савременијих средстава за производњу створених у индустрији. Примена савременије пољопривредне опреме и технологије подразумева интензивније увођење нових техничко-технолошких достигнућа, која доприносе лакшем и бољем подмиривању нарасталих потреба за пољопривредним производима.

Проучавајући проблем миграције, Лењин је истицао да се без пресељавања становништва не може замислити развој привреде и друштва. С тим у вези он наглашава: „Пресељавања су један од најважнијих фактора који ометају сељаке да „обрасту маховином“ коју је историја исувише на њих нагомилала. Док се не створи покретљивост становништва, не може бити његовог развитка и било би наивно мислити да некаква сеоска школа може људима дати оно што им даје самостално упознавање разних поредака и на југу и на северу, и у земљорадњи и у индустрији, и у престоници, и у забаченим местима“.²

Анализирајући промене у привреди и друштву које су настале првобитном акумулацијом капитала, Карл Маркс је указивао на значај покретљивости пољопривредног становништва за модернизацију пољопривредне производње и развој тржишта: „Упркос смањеном броју њених обрађивача земља је и сада доносила исти или већи производ, јер је револуција у односима земљишног власништва била праћена савршенијим методама обрађивања, већом кооперацијом, концентрацијом средстава за производњу, итд.“... И даље: „Догађаји који ситне сељаке претварају у најамне раднике, а њихове животне намирнице и средства за рад у материјалне елементе индустријског капитала, у исто време стварају оване и унутрашње тржиште. Пре је сељачка породица производила и прерађивала животне намирнице и сировине које је затим већим делом сама трошила. Ове сировине и намирнице су сада роба...“³

Основне поставке Маркса, Лењина и осталих класика марксизма о законитостима пољопривреде и развоју осталих привредних области потврђене су у развојном путу земаља које су прошле пут од предкапиталистичких формација до развијеног капитализма. Концепције класика марксизма су потврђене и у економском развоју социјалистичких земаља, које су своју револуцију отпочеле у фази предкапиталистичких односа у пољопривредној производњи.

Проучавајући појам, обим и факторе миграције становништва, професор др Петар Марковић, између осталог, пише: „Пратећа појава привредног развоја је просторна покретљивост становништва, посебно покретљивост између појединих привредних делатности. Наиме, унутар привреде, привредних делатности и грана, становништво се концентрише на оне делатности, гране и производње које су коњукурне, које се развијају и у којима се постиже већи доходак и виша продуктивност. У процесу индустријализације основни ми-

грациони токови становништва иду од пољопривреде ка непољопривредним делатностима, од аграрних зона ка зонама високе концентрације средстава индустрије, односно ка индустријским центрима. То су обично дуги и по обиму врло интензивни миграциони токови... Индустријски развој покреће и појачава просторну покретљивост становништва, тј. врши концентрацију становништва у оне рејоне у којима су распоређени основни производни капацитети. Становништво и радна снага као основни фактори производње и привредног развоја групишу се тамо где се развијају и јачају центри производње, и увек мигрирају из рејона и делатности у којима је нижа продуктивност у рејоне и делатности с вишом продуктивношћу. У развојном путу свих земаља увек постоји висока зависност између брзине привредног развоја и брзине смањивања пољопривредног становништва“.⁴

МЕСТО ЧАЧКА У ОДНОСУ НА ШИРЕ ГРАВИТАЦИОНО ПОДРУЧЈЕ

На подручју које одговара садашњем географском положају Чачка људи су одавно оставили трагове о свом боравку. Многи археолошки споменици и налази потврђују чињеницу да је овај крај био настањен у праисторијском и античком добу, у време римске доминације, досељавања Словена, раном српском средњем веку, па све до данас. О томе говоре, на пример, илирске кнежевске хумке у Атеници, римске терме у Чачку, остаци материјалне културе. У XII веку Чачак је био седиште жупана Страцимира, брата Стевана Немање. Страцимир је подигао и цркву Богородице градачке. У нашој новијој историји ово подручје такође има посебно место. Људи овог краја масовно су учествовали у српским устанцима и бунама, а сам Чачак био је седиште рашког сердарства и значајно место у културном, просветном, друштвеном и економском погледу.

И у време првог и другог светског рата овде су се збили значајни политички догађаји, што само потврђује слободарске традиције народа овог краја.

Гимназија у Чачку је основана 1837. године. Окружна штедионица је почела да ради 1872. године, што указује на то да Чачак спада у градове који су међу првима у Србији развијали школске установе, новчано-кредитне и друге организације. У XX веку, рачунајући време и после другог светског рата, Чачак је био окружно,

среско и регионално седиште, са бројним управним, правосудним, културним, образовним, здравственим, социјалним и другим организацијама. Све то је нашем граду давало атрибуте који су карактеристични за административно-политички центар ширег гравитационог подручја.

Значајна улога Чачка у односу на обављање функција за шире гравитационо подручје у протеклом периоду, у великој мери утицала је на миграцију становништва. Развој привредне активности је условљавао миграционе токове из сеоског подручја у градску средину, што је подстицало извесну промену социјално-економске структуре. По себи се разуме да је миграција утицала на релативно повећање становништва у Чачку.

Досадашњи друштвено-економски развитак града Чачка као привредног центра за шире гравитационо подручје карактерише се територијалном концентрацијом привреде и миграцијом становништва. Захваљујући томе, у Чачку је сада лоцирано више радних организација које, поред привредног значаја, имају и знатан утицај на миграционе токове. Не задржавајући се на радним организацијама које имају највеће учешће у структури укупног прихода и дохотка, поменућемо само неке од радних организација које доприносе миграцији становништва.

Предузеће ПТТ саобраћаја у Чачку опслужује подручје општине које чине спону између краљевачког и титовоужичког региона. Током 1976. године основан је Суд удруженог рада у Чачку, који је надлежан за 15 општина у западном Поморављу. У 1977. години конституисана је Самоуправна интересна заједница инвалидско-пензијског осигурања региона Краљево са седиштем у Чачку. Заједница осигурања имовине и лица „Дунав“ обавља своју делатност на територијалном сегменту од неколико општина у западној Србији. Постојање четири пословне банке у Чачку указује на присуство задовољавајућег кредитног потенцијала за финансирање репродукције и укупног друштвено-економског развоја.

Народни музеј, Историјски архив, Дом културе, Испостава царина СФРЈ, поједине специјалистичке службе Медицинског центра „Др Драгиша Мишовић“ и Републичка станица саобраћајне милиције опслужују грађане из више суседних општина. Са аспекта миграције становништва значајно је поменути још и Институт за воћарство у Чачку и Завод за селекцију кромпира у Гучи. Без намере да се набрајају све радне организације, за потпуније сагледавање оби-

ма и токове миграције корисно је подсетити да су скоро две деценије постојале Виша пољопривредна и Виша техничка школа у Чачку. У предвечерје треће четвртине XX века почео је да ради Педагошко-технички факултет у Чачку. Током 1978. године основан је и Агрономски факултет. Студенти виших школа и факултета представљају битан чинилац укупне и сезонске покретљивости становништва у граду. Развој индустрије, трговине, занатства, грађевинарства, саобраћаја, угоститељства и осталих делатности подстицало је миграцију становништва из сеоског подручја у град. Таква демографска кретања су условљавала промену социјално-економске структуре и осетнији пораст градског становништва.

Миграција је утицала на релативно брже повећавање становништва у Чачку, у односу на Титово Ужице и Краљево. Тако је, на пример, 1874. године у Чачку живело 2.290 становника, у Краљеву 2.234, а у Ужицу 4.894. Према попису становништва из 1921. године, Чачак је имао 5.093 становника, Краљево 3.570, а Ужице 4.894.⁶ Анализа пописне документације показује да је у читавом периоду од 1874. године до последњег пописа становништва из 1971. године град Чачак имао бржи пораст становништва од Краљева и Титовог Ужица. У том временском интервалу индекс повећавања броја становника износио је у Чачку 1.670, Краљеву 1.246, а у Титовом Ужицу 847. Интересантно је напоменути да је у раздобљу од 1890. до 1948. године од свих градова у западној Србији Чачак имао највећи пораст становништва (23,5 процената)⁷!

МИГРАЦИОНИ ТОКОВИ У ЧАЧАНСКОМ КРАЈУ⁸

О покретљивости, броју, професионалној и старосној структури становништва чачанског краја не постоје потпуни подаци све до шездесетих година XIX века. Иако не располажемо потпуним демографским подацима о кретању становништва у претходном периоду, ипак се зна да су миграциони токови према Чачку трајали из праваца Санцака, Црне Горе, Босне и Херцеговине, са ширег, односно из моравичког, драгачевског, пожешког и таковског краја из ужег гравитационог подручја. Главни мотиви миграната су се састојали у могућностима школовања запошљавања и остваривања већих доходака за пристојнију егзистенцију. У структури механичког прилива становника доминирало је сеоско порекло. У структури досељеног становништва веће учешће су имале млађе генерације, код којих је

израженија потреба за школовањем и запошљавањем у односу на старије старосне структуре грађана.

Анализирањем миграције становништва на ужем и ширем гравитационом подручју Чачка уочавају се извесне разлике у њеном интензитету. Наиме, у селима бившег љубићко-трнавског среза осећа се већа везаност сељака за своју земљу у односу на становништво на удаљенијем брдско-планинском подручју. Сељаци у околини града испољавали су велику љубав и везаност за своје воћњаке, њиве и баште, као што Словенци и Швајцарци воле своје планине. Патриотска осећања према својој земљи, која је представљала значајно уточиште у животу, у ранијем периоду била су присутна у толикој мери, као да су инспирисала нашег великог научника Мија Мирковића да напише карактеристику сељака, која гласи: „Све стране навике и обичаји, стољетни начин живота, увек исти кроз многе генерације, страх од новог, прастара, дубока и јака љубав према земљи, према крају, заљубљеност у његове шуме, ливаде, долине и доце, винограде и воћњаке, сјећање дијетињства, осјећање да ради на истој груди земље, као и многа његова кољена прије њега, љубав према гробовима и дједовским успоменама, осјећање близине тих дједова и отаца на тим путевима, раскршћима, локвама и бунарима, у кућама и стајама, све то јача сељакову отпорну снагу и челичи његову вољу да на тој земљи остане он и његово потомство и да сачува ту преосталу земљу за свој род. За живот је потребно тако мало и нитко не зна као сељак са колико се мало ипак може живети. Тако успјева сељачка тврдокорност и жилавост да се бори са мамцима материјалне културе града и индустријског века, сељачка традиција да се бори са револуционарним погледима и схваћањима новчаног господарства и машинама. Сељачка душа се ту бори са разумом господарске рачунице. Бори се дуго док на крају традиција не подлегне разуму и рачуници“.⁹

Са развојем производних снага и робно-новчаних односа долазило је до интензивирања миграције становништва. Покретљивост становништва се није односила само на градски живаљ, већ је обухватала и сељаке. Обим и темпо професионалне и просторне покретљивости становништва зависили су од брзине привредног развоја појединих подручја. Миграција се одвијала према оним делатностима и привредним областима које су омогућавале остваривање већег дохотка у односу на пољопривреду.

У послератној иницијалној фази развоја индустрије миграциони токови су ишли од пољопривреде ка непољопривредним делатностима, од аграрних зона ка зонама знатније концентрације средстава у економски јачим центрима, као што су Чачак, Горњи Милановац, Ивањица, Лучани и Гуча. После тога настао је бржи развој услужних делатности, што је условило интензивнију миграцију из примарних и секундарних у терцијалне делатности. У миграцијама су највише учествовале, а и сада учествују, млађе генерације, нарочито школована омладина. Услед миграције најизразитије промене су настале код генерација старих између 15 и 24 године. Како миграциони токови трају из емиграционих зона брдско-планинских предела према имиграционим зонама у економски развијенијим насељеним местима на равничарском рејону, то је у периоду од последњег пописа забележена тенденција смањења аграрног становништва.

Миграција становништва са пољопривредних газдинстава има нарочито велики значај за развој тржишта. Повећавањем непољопривредног становништва стварају се бољи услови за ширење тржишта пољопривредних и индустријских производа. Смањено пољопривредно становништво у новим условима мора да производи за сопствене потребе и за тржиште да би се обезбедиле животне намирнице не пољопривредног становништва. Пораст потреба стално растућег броја непољопривредних лица за пољопривредним производима упућује и пољопривредно становништво чачанског краја на коришћење савремених средстава за производњу, која се добијају у индустрији. По себи се разуме да примена савременије опреме и технологије подразумева све интензивније увођење нових техничко-технолошких достигнућа, која, сасвим нормално, доприносе лакшем и бољем подмиривању нарасталих потреба за производима из агроиндустријске сфере.

Просторна и професионална сеоба становништва условљавала је сталне промене аграрне структуре у чачанском крају. Повећавао се број домаћинстава из периода у период. Тако је од 49.799 домаћинстава у 1961. њихов број повећан на 59.000 у 1971. години. Упоређено са повећавањем укупног броја домаћинстава смањивао се просечан број лица у једном домаћинству. Просечан број лица по једном домаћинству смањен је у том периоду са 4,2 на 3,7.¹⁰ Одлазак радно способнијих генерација из пољопривреде имао је за последицу повећање броја старачких газдинстава, чије се производно-економске карактеристике смањују и постепено гасе.

Промене које настају на бази миграција утичу на развој специјализације у пољопривредној производњи, нарочито код чистих пољопривредних газдинстава, што знатније повећава тржишност. Повећање тржишности у индивидуалним пољопривредним газдинствима убрзава процес распадања натуралне производње и аутархије у селу. Ширење тржишта пољопривредних производа у значајној мери подстиче јачање тржишности индустријских и других роба, што утиче на брже укључивање пољопривреде у друштвену поделу рада. Развој робно-новчаних односа уопште доприноси стварању реалних услова за процесе подруштвљавања производње, јер сваки сусрет на тржишту представља изврстан допринос удруживању рада и средстава.

У региону Чачак је 1953. године живело 199.945 лица. Од тада до 1977. године број укупног становништва је повећан за 20.551 становника, или за 10,3 одсто. Посматрајући кретање броја становника по општинама, видимо знатне разлике. Док је на подручју општине Чачак повећан укупан број становника за 35,5 одсто, дотле је у општинама Горњи Милановац, Ивањица и Лучани дошло до извесног смањивања. Најизразитије смањивање броја становника настало је на територији општине Лучани, где је од 1953. до 1977. године опао укупан број становника са 34.412 на 30.800 лица, или за 11,5 одсто. У истом периоду опао је број грађана на подручју општине Горњи Милановац (2,5 одсто) и Ивањица (3,4 одсто).

Иако је просторна и професионална миграција становништва трајала током читавог послератног периода, анализе показују да су најинтересантније структурне промене у чачанском крају забележене између претпоследњег и последњег пописа становништва, тј. у временском интервалу од 1961. до 1971. године. У том периоду укупно становништво чачанског региона се повећало од 207.093 на 217.091 лица, или за 4,8 одсто. Учешће пољопривредног у структури укупног становништва, износило је 66,8 одсто у 1961, а 53,5 одсто током 1971. године. Из овога произилази да је у току посматране деценије опао број пољопривредног становништва са 138.361 на 116.058, или за 16,1 одсто. Процентуално учешће пољопривредног у укупном становништву чачанског краја је, према попису из 1971. године, за 9,1 одсто већи него на ужем подручју Србије. Удео пољопривредног становништва у укупном је веома различит по општинама. Тако је, на пример, општина Чачак имала у 1961. години 51,9 одсто учешћа пољопривредног становништва, а током 1971. свега 38,8 одсто. Нај-

веће учешће пољопривредног у укупном становништву остварено је на подручју општине Ивањица.

У анализираном десетогодишњем раздобљу забележене су значајне промене код активног становништва. Према попису из 1961. године у региону Чачак је живело 49,5 одсто активног становништва, што је за 1,9 одсто ниже од учешћа на нивоу ужег подручја Србије. У 1971. години удео активног становништва је износио 52,8 одсто у чачанском региону, а на ужем подручју Србије 51,5 одсто. Занимљиво је запазити да се учешће активног пољопривредног у укупном активном становништву смањило са 72,9 одсто на 62,3 одсто, што је свакако последица миграције.

Од 1953. до 1961. године регион Чачак имао је укупан прираштај за 7.148 становника. Прерачунавања показују да је у том периоду просечан годишњи прираштај износио 894 особе, или 4,4 на сваких 1.000 становника. Током раздобља од 1961. до 1971. године укупан прираштај становништва у региону Чачак износи 9.978 особа. Годишњи прираштај између последњег и претпоследњег пописа становништва био је 4,7 лица на сваку хиљаду становника.

С обзиром на то да природни прираштај у значајној мери утиче на обим миграције, то ћемо указати на неке карактеристичне појаве у том погледу. На нивоу чачанског региона природни прираштај је износио 1.020 становника 1972. године. То значи да је на сваку хиљаду становника природним прираштајем број житеља повећан за 4,7 лица. Наталитет се разликује по општинама. По високој стопи наталитета карактеристична је општина Ивањица. Општине Лучани и Горњи Милановац имале су нижу стопу наталитета од просечне у региону Чачак. Унутар региона Чачак забележено је смањење броја становника у општинама Ивањица и Лучани између последњег и претпоследњег пописа. Општина Ивањица је у посматраној деценији имала мање 1.293 становника, што значи просечно годишње мање за 3,4 особе на сваку хиљаду. У општини Лучани је у исто време смањено становништво за 1.690 особа, или 5,2 лица на сваку хиљаду. Подручје општине Чачак је имало прираштај од 12.435, или просечно годишње 13,6 становника на сваку хиљаду. За разлику од претходног периода, у овом је и општина Горњи Милановац имала просечно годишње повећање од 1,1 становника, што укупно за десетогодишње раздобље чини 526 лица. Позитиван миграциони салдо становништва у општини Горњи Милановац је настао под утицајем

индустријализације и укупног привредног развоја, који је нарочито интензиван током последњих година.

Током последњих деценија доселиле су се бројне породице из неразвијених планинских предела у економски развијеније средине. Вишегодишњим радом на терену и истраживањем установљено је да се у протеклих двадесетак година доселио већи број становника из околине Ивањице, Сјенице и Нове Вароши у плодну чачанско-краљевачку котлину. Многи досељени становници су купили земљу поред тек асфалтираних путева, изградили куће за становање, односно економско-пословне објекте и формирали нова пољопривредна газдинства у Атеници, Лозници, Трнави, Виљуши, Заблаћу, Балуги, Вапи и другим селима у Бановини (подручје између Јелице планине и Западне Мораве). У селима на левој обали Мораве (Трбушанима, Пријевору, Љубићу, Станчићима, Мојсињу, Трелчи, Мрчајевцима и другим) такође је доста насељених породица из поменутих села испод Јавора, Мучња и Голије. Сада постоје читаве фамилије које су се доселиле у околину Чачка из села Ковиље, Вучак, Средња Река, Смиљевац и других. Миграција сеоског становништва у равницу, ближе саобраћајницама и градским насељима, омогућава нормалније школовање деце и запошљавање радне снаге, чему су допринеле укупне промене настале под утицајем друштвено-економског развоја.

Структурни трансфер становништва на рачун пољопривредног је позитивно утицао на стварање реалних претпоставки за интензивирање производње, повећање друштвене поделе рада и пораст продуктивности. Смањење радне снаге у пољопривреди је неутралисано већом употребом савремене механизације.

Од 1961. до 1971. године пољопривредно становништво чачанског краја смањено је за 22.303 особа, што значи да је пољопривреду годишње просечно напуштало око 2.230 лица. На трансфер становништва је утицало више фактора, међу којима се истичу: економска развијеност друштвене привреде, привредна структура, аграрна структура и различит ниво дохотка у појединим привредним областима. Према величини дохотка по становнику, може се запазити да су градска подручја и рејони са мањим учешћем аграрног становништва углавном познати по високом дохотку на једног становника. Чачак са ближом околином представља релативно развијенији део од удаљенијег брдско-планинског подручја.

Интензитет професионалне и просторне миграције становништва зависио је од економске развијености појединих насеља. Привредно развијенија насељена места имају сразмерно већи проценат досељеног становништва у поређењу са привредно недовољно развијеним подручјима. У економски неразвијеним подручјима живи релативно већи број аутоктоног становништва, које од рођења није мењало место сталног боравка. Чачански регион је између два последња пописа становништва био имиграционо подручје због већег досељавања у односу на природни прираштај.

Најкарактеристичнији облик миграције становништва на посматраној територији представља одлазак радно-способније и квалификованије радне снаге са индивидуалних газдинстава и њихово запошљавање у ванпољопривредним делатностима, пре свега у индустрији. Следећи значајан облик покретљивости становништва је стално запошљавање ван газдинства, са задржавањем занимања и остајањем на индивидуалном поседу. Сезонска запосленост ван свог газдинства и привремени одлазак грађана на рад у иностранство такође представљају облике миграције, који су својствени и за проучавано подручје. Посебан облик покретљивости становништва чини одлазак просветних радника, агронома, ветеринара, здравственог особља и сличних категорија из градова у сеоско подручје.

Миграција омладине са индивидуалних газдинстава значајно утиче на повећавање просечне старости сеоског становништва и настајања старачких домаћинстава, која, после завршеног школовања и запошљавања своје деце, често остају без наследника, тако да у наредном периоду нема ко да води индивидуално пољопривредно газдинство. Запошљавањем ван газдинства стварају се мешовита домаћинства са више категорија. У мешовитим домаћинствима долази до извесних промена производно-економских карактеристика и остваривања већег укупног дохотка. Захваљујући томе што мешовите категорије домаћинстава располажу са већом сумом новца него пољопривредна домаћинства, она поседују већу могућност за набавку индустријске робе и савремених уређаја.

Миграција свих категорија становништва представља позитиван фактор и утиче на друштвено-економску активност у смислу поддрштвљавања производних функција и земљишта. Она доприноси већем укључивању произвођача у друштвену поделу рада и робно-новчане односе. То подстиче процес удруживања рада и средстава,

који омогућава становништву да постиже већу продуктивност рада, остварује већи доходак и побољшава животни стандард.

Узимајући у обзир предстојећу изградњу, односно довршетак пута Чачак — Гуча — Ивањица — Сјеница — Црна Гора, који је око 50 километара краћи од саобраћајнице преко Златибора, реално се очекује још већа миграција становништва из Санџака у чачански крај. Поменути пут има велики геостратегијски значај и велику улогу за брже активирање привредних потенцијала брдско-планинског подручја Србије између Ибра и Лима. Друмско повезивање Пештери са Чачком повољно ће да утиче на досељавање старовлашког становништва у овај град и његову богату околину. Повећана миграција из Старог Влаха ће, у извесној мери, деловати на смиреније миграционе токове у правцу Краљева и Титовог Ужица.

Имајући у виду салдо из досадашњих токова миграције, у демографској пројекцији до 2000. године, у чачанском крају се очекује да буде насељено 260.000 становника. Такође се процењује да ће пољопривредно становништво учествовати са око 18 одсто у структури укупног становништва.

МИГРАЦИЈА СТАНОВНИШТВА У ОПШТИНИ ЧАЧАК

Најизразитије имиграционо подручје западне Србије представља чачанска општина, која је 1971. године имала 154 становника на једном квадратном километру, што истовремено значи највећу густину насељености у западном Поморављу. На пораст броја лица у овом подручју утицали су природни прираштај и миграција становништва. Анализом демографских показатеља, долази се до закључка да је миграција имала јачи утицај на повећање броја становника од природног прираштаја. Општина Чачак у посматраном периоду има нижу стопу природног прираштаја него у Југославији, СР Србији и ужем подручју Србије. Ова појава је нарочито карактеристична за временски интервал од 1964. до 1974. године. Тако је, на пример, у 1969. години стопа природног прираштаја у чачанској општини износила 4,6 промила, а на ужем подручју СР Србије 5,9 промила. На сеоском подручју ове општине 1969. године стопа природног прираштаја је била равна нули, јер је морталитет био изједначен са наталитетом.

Сеоско подручје чачанске општине имало је негативну стопу природног прираштаја од 1970. до 1972. године. Она се кретала од

—1,2 до —0,1 промил. У 1973. години је и сеоско подручје имало позитиван резултат између наталитета и морталитета за 0,6 одсто. — Истраживања указују да је на сеоском подручју општине Чачак у 1974. и 1975. години стопа природног прираштаја била позитивна, односно да се стабилизовала на око 1,6 промила.

Општина Чачак је имала већу густину насељености у односу на Југославију за 92 одсто, СР Србију за 61 одсто, и уже подручје Србије за 64 одсто.

Приградско подручје Чачка чини садашњих десет насеља: Атеница, Бељина, Јездина, Кулиновци, Лозница, Љубић, Парменац, Прељина и Трбушани. Приградска насеља, осим Прељине, чине прстен око Чачка и тангентно се додирују са градом. Учешће пољопривредног становништва на приградском подручју се са 6,0 одсто у 1953. смањило на 2,8 одсто у 1971. години.

Од 1953. до 1971. године највећи индекс пораста становништва од приградских насеља имали су Бељина (417), Љубић (230) и Кулиновци (229). У периоду од 1961. до 1971. године највећи прираштај становништва настао је у Бељини (245), Атеници (167) и Трбушанима (164). Сеоско подручје чачанске општине чини 47 насеља ван приградског подручја. На основу послератних пописа, види се да на сеоском подручју траје процес демографске диференцијације што је резултат неједнаке миграције становништва из села у град и приградска насеља.

Села на периферним деловима чачанске општине углавном представљају јако емиграциону зону, јер је у њима од 1948. до 1971. године смањен број становништва за преко 20 одсто. Емиграциона зона се углавном простире између јако емиграционе и имиграционе зоне. Имиграциону зону сачињава подручје између емиграционе и јако имиграционе зоне, која је углавном концентрисана у градском подручју и дуж важнијих саобраћајница.

Учешће пољопривредног становништва у укупном становништву чачанске општине у периоду од 1953. до 1971. године смањено је:

- градском подручју са 6,0 одсто на 2,8 одсто,
- приградском подручју са 68,3 на 28,2 одсто.
- сеоском подручју са 83,4 на 75,0 одсто.

Демографски токови су, поред града Чачка, имали велики утицај и на развој приградског подручја. Према процени природног прираштаја и нето миграција за период од 1976. до 2000. године, апсолутни пораст износи 55.880 становника. Од апсолутног прираста ста-

новништва у Чачку, односи се на природни прираштај 21.840, а на нето миграцију 34.040 становника. Просечан годишњи апсолутни пораст у наредном двадесетпетогодишњем раздобљу урбаног подручја Чачка износиће 2.235 становника. У структури апсолутног пораста природни прираштај учествује са 873, а нето миграција са 1.362 лица. Пројекције показују да ће у просеку 2000. године бити око 39.830 дневних миграната. У структури дневних миграната запослена лица учествују са 31.400, а остатак се односи на ученике, студенте, кориснике здравствених и других услуга.

У току наредног периода биће настављена тенденција интензивног трансфера пољопривредног становништва. Општина Чачак би, према постојећим пројекцијама, крајем 2000. године имала око 10 одсто пољопривредног становништва. На урбаном подручју Чачка тада ће живети свега око 1.460 становника, или 1,2 одсто укупног градског становништва.

Имајући у виду место и улогу Чачка у друштвено-економском развоју, може се очекивати да ће током преосталих година текућег хиљадугодишња на овом подручју трајати знатно интензивнији процес миграције становништва, која ће да услови још брже социјално-економске и демографске трансформације у поређењу са структурним променама током досадашњег периода.

НАПОМЕНЕ И ОБЈАШЊЕЊА

1. В. И. Лењин, „Развитак капитализма у Русији“, изабрана дела, књига II, „Култура“, Београд, 1960, стр. 20.
2. Ibidem, стр. 221—222.
3. Карл Маркс, „Капитал“, свеска I, Београд, „Култура“, 1947, стр. 668—670.
4. Др Петар Марковић, „Миграције и промене аграрне структуре“, Центар за социологију села, града и простора Института за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу, 1974, стр. 18.
5. В. Симић, „Историјски развој нашег рударства“, Београд, 1951, стр. 39.
6. Генерални урбанистички план Чачка до 2000 године, Завод за урбанизам и пројектовање „Урбанпројект“, Чачак, 1978, стр. 48.
7. „Производне снаге НР Србије“, Економски институт НР Србије, Београд, 1953, стр. 80.
8. Под чачанским крајем у овом раду подразумевају се општине које су, према административној подели СР Србије из 1955. године, сачињавале Народни одбор среза Чачак. Административном поделом СР Србије из 1975. године ово подручје се називало регион Чачак, у чији састав су улазиле територије садашњих општина Горњи Милановац, Лучани, Ивањица и Чачак.
9. Мијо Мирковић, „Одржање сељачког поседа“, „Хрватска наклада“, Загреб, 1937, страна 13—14.
10. „Општине у СР Србији 1974.“, Републички завод за статистику СР Србије, Београд, 1975, стр. 63.
11. Мр Станоје Мандић, „Основне карактеристике привредног развоја општине Чачак од 1960. до 1975. године“, документација урбанистичког плана града Чачка од 1976. до 2000. године, Чачак, 1977, страна 1.

LES MIGRATIONS DE LA POPULATION DE LA REGION DE ČAČAK

Nous entendons par migration les déplacements, respectivement la mobilité de la population. L'envergure et l'allure de ces déplacements professionnels ou locaux des diverses agglomérations de la région de Čačak dépendaient de la rapidité du développement socio-économique de celle-ci.

Etant donné que l'allure de ce développement était inégal, variant de région en région, la migration de sa population variait aussi de localité en localité et dans les divers espaces de temps. Les analyses ont montré qu'ici aussi c'est la population rurale qui était la plus mobile. Sous l'influence du développement économique et de la migration de la population, des changements se sont déclarés et maintenus dans les rapports de propriété, de production et la structure sociale et démographique. Aussi les processus migratoires ont-ils eu une forte répercussion sur le développement du marché et des rapports mercantile-monnaire.

La population agricole constituait la plus grande part de la population migratoire de la région de Čačak. Elle gravitait surtout en partant des zones d'émigration accidentées et montagneuses pour aboutir aux zones d'immigration à Čačak, Gornji Milanovac, Ivanjica, Lučani et Čučel. La population agricole échangeait aussi le plus souvent sa profession agricole contre une profession non-rurale qui permettait de gagner davantage. La zone d'immigration la plus prononcée est Čačak qui est le centre culturel, scolaire et économique de toute la région qui gravite autour de cette ville.

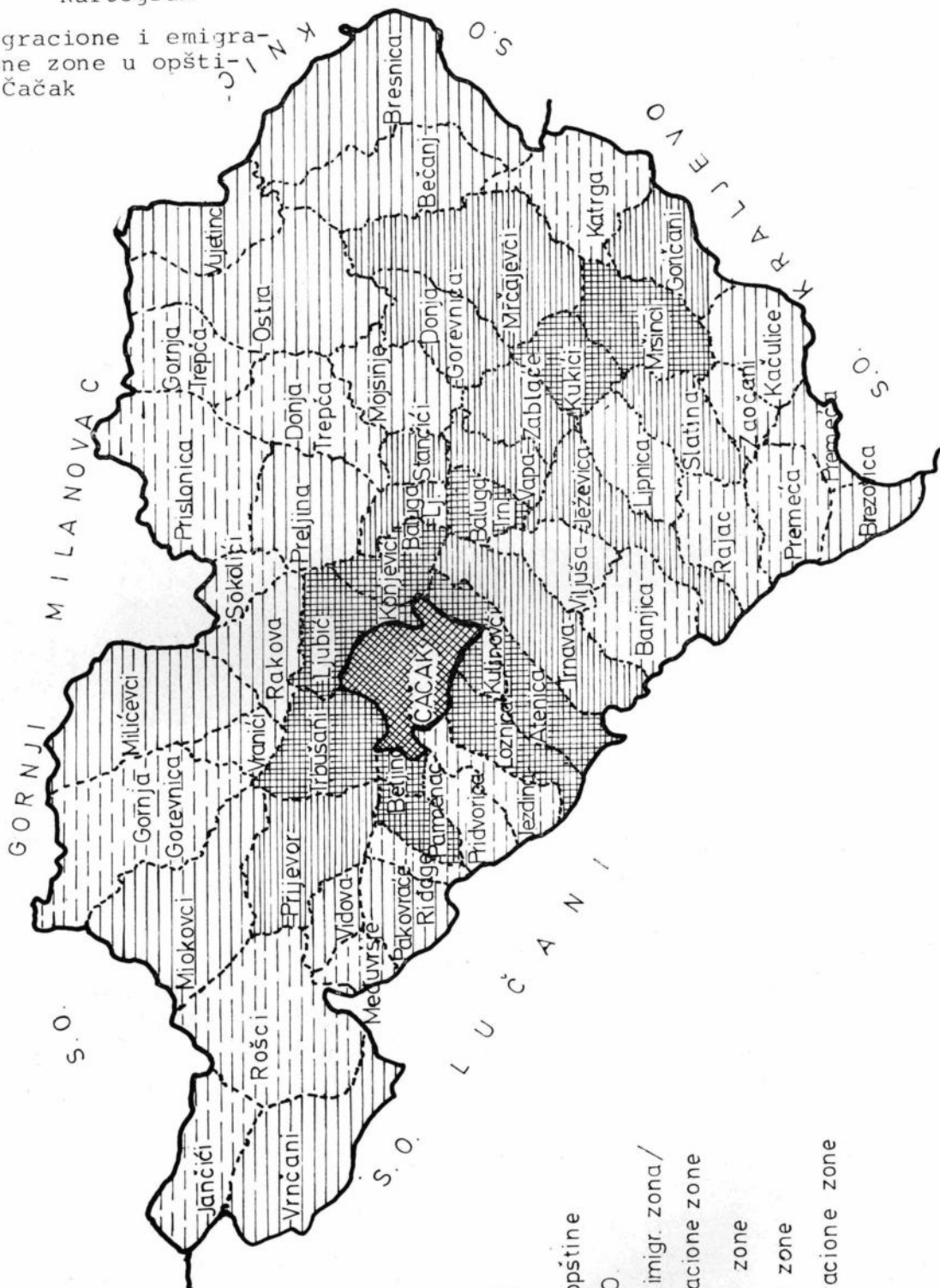
Les migrations qui se sont produites dans la région ont conditionné une diminution constante de la population agricole. Les changements structuraux les plus intéressants se sont produits dans l'intervalle de 1961 à 1971, lorsque la population de la ville s'est portée de 207.093 à 217.091 habitants, soit une augmentation de 4,8%. La participation de la population agricole dans le total de la structure démographique se montait à 66,8% en 1961, pour descendre en 1971 à 53,5%. Il en découle que la population agricole a diminué de 16,1%. La participation de la population agricole à l'ensemble de la population varie de commune en commune. Elle est la moins grande dans la commune de Čačak, et la plus grande dans celle d'Ivanjica. A la même époque des changements notoires se sont effectués dans la structure de la population active. La croissance naturelle de celle-ci se chiffrait entre le dernier recensement effectué dans la région de Čačak et l'avant-dernier recensement à 9.978, soit 4,7% par an.

Le transfert structural de la population a influé sur la possibilité de créer une vraie division du travail et d'augmenter la productivité. L'intensité de la migration professionnelle et locale dépendait du stade de développement économique des agglomérations urbaines ou rurales. La plus grande part de la population autochtone habite les contrées relativement sous-développées du point de vue économique. Dans les centres économiquement développés vit un grand nombre d'immigrés par rapport à la population autochtone, ce qui n'est pas le cas dans les contrées sous-développées. C'est surtout la jeunesse qui avait pris part à cette migration. L'abandon de la campagne par les jeunes a eu une influence sensible sur l'accroissement de l'âge de la population rurale et sur la création de ménages formés exclusivement de vieilles personnes.

En nous basant sur les analyses démographiques et sur la lumière qu'elles projettent sur notre avenir, nous pouvons en conclure que vers la fin de l'an 2000 il y aura dans la région de Čačak environ 260.000 habitants. On s'attend à ce que dans la structure totale de la population, la population agricole aura une part de 18%. Jusqu'à la fin de ce millénaire différents changements socio-économiques et démographiques se produiront sur le territoire de la commune de Čačak par suite de ces migrations.

Kartogram

Imigracione i emigracione zone u opštini Čačak

LEGENDA:

- Granica opštine
- - - Granica k.o.
- ▨ Čačak /jako imigr. zona/
- ▧ Jako emigracione zone
- ▩ Emigracione zone
- Imigracione zone
- Jako imigracione zone